

cultural and historical values; citizenship education and formation of civil consciousness, respect for the Constitution and laws of Ukraine, social activity and responsibility for government and public affairs; forming abilities to the analysis of the external and internal political environment, the ability on this basis independently and adequately evaluate the event and support the defense of the country; the formation of aspirations to acquire military knowledge, achievement of an appropriate level of physical fitness and endurance; raising the prestige of military service, military professional orientation of youth, formation and development of motivation on the development of patriotic feelings, getting ready to defend the Ukrainian state and serve in the Armed Forces of Ukraine and other military formations.

So, from the point of view of the tasks set in the Concept of pre-recruitment training and military and patriotic education of youth it can be seen that the military and patriotic education in modern conditions is a separate area of education. Its methodological basis constitute conceptual provisions on the development of military and patriotic education of youth; common views on the issue of education of a patriot and a citizen; the formation in youth of high patriotic consciousness, national pride and readiness to perform civil and constitutional duty to defend the national interests of Ukraine. The main purpose of military and patriotic education is to develop in youth a responsible attitude towards the future of military service in the Armed Forces of Ukraine and the education of constant readiness to defend the Ukrainian state.

Key words: *effectiveness, military and patriotic education, extracurricular work, senior pupil, military service, pre-recruit, hurting, notion, terms, theory and methodology of military and patriotic education.*

УДК 373.5.015.31:172.15

В. В. Івашковський

Інститут проблем виховання НАПН України

СПЕЦИФІКА ТА СУТНІСТЬ ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ НА КОЗАЦЬКИХ ЗАСАДАХ

Кілька останніх століть вороги України чинили всілякі перепони на шляху до ідентифікації українців як нації, їхньої національної самосвідомості. Українське козацтво завжди утверджувало природне право свого народу зберігати й розвивати національну ідентичність, історичну самобутність.

Молоді слід глибоко усвідомити, що саме нація була, є і буде головним суб'єктом всесвітньо-історичного процесу. Національна ідея має стати провідною, об'єднуючою в культурно-історичному бутті нашого народу, але для цього слід досліджувати й висвітлювати її філософські, педагогічні та інші аспекти.

Ключові слова: *українська національна ідея, козацька педагогіка, виховання козака, громадянин, захисник, саморозвиток, самореалізація.*

Постановка проблеми. Українська національна ідея проходить через усю педагогічну спадщину нашого народу. Вона надихала освітніх діячів, педагогів на вірне служіння рідному народу. Дослідження витоків, становлення та розвитку національної системи виховання, вітчизняної педагогіки є першочерговою проблемою, від розв'язання якої значною мірою залежить вихід України на сучасний рівень світових стандартів у галузі освіти й виховання.

Аналіз актуальних досліджень. Україна має багаті й різноманітні вітчизняні педагогічні традиції. Починаючи ще з епохи Трипільської культури (IV – III тисячоліття до н.е.), українці та їхні предки створили одні з найбагатших у світі фольклор, міфологію, багатогранне народне мистецтво, глибоку символіку, національні традиції, які, будучи основними засобами народної педагогіки, виховної мудрості, успішно виховували підрастаючі покоління в самобутньому національному, гуманістичному, демократичному дусі.

Усебічний і глибокий аналіз цілей, завдань, засобів, шляхів і методів виховання дітей та юнацтва в попередні історичні періоди розвитку українського народу переконливо свідчить про те, що національна система виховання була багатогранною та різноманітною. Вона складалася з багатьох підсистем, які мали свої особливості у зв'язку зі змінами історичних умов, потребами суспільного життя, безперервного національного розвою. Однак, усі підсистеми, складові вітчизняної педагогіки, розвиток яких ґрунтувався на українських національних цінностях і святинях, становлять єдність, цілісність.

Щоб зберегти волю та свободу рідного народу, поглиблювати національну самобутність українців, утверджувати їх у світі, виникала історична потреба у формуванні духовно багатих, сильних духом, фізично здорових і шляхетних людей, які палко любитимуть Україну, будуть жертовно боротися з чужоземними загарбниками, «старшими братами з Росії»...

Дослідження істориків, етнопедагогічні праці М. Г. Стельмаховича, Є. І. Сявакко, Ю. Д. Руденка свідчать, що в козацькому навчанні й вихованні дуже широко застосовувались ідеї та засоби народної педагогіки. Точніше кажучи, фундаментальною основою козацького навчання й виховання були ідеї та засоби української народної виховної мудрості, вітчизняної педагогіки. Козацька педагогіка обґрунтувала й реалізовувала цілісну навчально-виховну систему козацтва.

Дослідники козацького навчання й виховання вживали наукові терміни – «січові школи», «козацькі школи», «програма виховання козака», «виховання на козацьких традиціях», «козацька система виховання», «ідеї козацького виховання». Вони виявляли певну специфіку, деякі спільні та відмінні ознаки козацького навчання та виховання порівняно з іншими навчально-виховними державними чи громадськими закладами, системами виховання. Головною причиною недостатнього й часто поверхового дослідження навчання та виховання козацьких дітей були різноманітні чинники політичного й ідеологічного характеру.

Мета статті. Розкрити духовні цінності, історико-педагогічні, науково-теоретичні, методологічні засади козацько-лицарського виховання. Обґрунтувати специфіку та сутність виховання сучасної молоді на козацьких засадах.

Виклад основного матеріалу. Виховання козака як нового типу українця було покликане історією рідного народу, долею України-

Батьківщини, потребами виховання підростаючих поколінь на значно вищому рівні розвитку їхньої національної самобутності.

Багатовіковий визвольний козацький рух викликав до життя унікальне явище не лише української та східнослов'янської, а й світової культури – козацьку педагогіку. Вона якнайтіснішим чином пов'язана з матеріальною та духовною сферами, творцями яких було козацтво. Історія зумовила виникнення таких національно-культурних обставин, специфічних педагогічних явищ, коли в сотнях тисяч сімей, у січових, козацьких школах, школах джур і почасти в інших типах тогочасних шкіл, у соціальному середовищі діяли козацьке навчання й виховання, які мали свою, особливу педагогіку. Широко практиковані системи навчання та виховання козацьких дітей мали дуже багато спільного (у цілях, завданнях, традиціях, засобах впливу на особистість тощо). Їх поєднували цілісність, багатство ідей, положень і висновків, настанов козацької виховної мудрості, що становили собою і теоретичну, і практичну складові специфічної та самобутньої козацької педагогіки.

Неупереджений аналіз багатогранного та довготривалого в часі процесу козацького навчання й виховання переконливо свідчить про те, що в ньому реалізовувалась історично зумовлена система навчально-виховних цілей, завдань, принципів, ідеалів, провідних ідей, форм і методів роботи, осередків виховання, яку слід називати козацькою педагогікою. Вона функціонувала протягом кількох століть, часто визначала основні напрями виховної діяльності батьків, школи й багатьох інших громадських осередків.

Термін «козацька педагогіка» охоплює зміст, ідейну спрямованість, національні виховні традиції українського народу, які він виплекав упродовж століть з метою ефективнішого захисту рідної землі від постійних чужоземних навал, для гартування підростаючих поколінь у дусі непокори ворогам, подвижництва й героїзму. Цей ґрунтовний термін містить у собі ту систему народно педагогічних і наукових знань, ідей та інших цінностей, які вже щонайменше п'ять століть займають чільне, часто найчільніше, місце в національній системі освіти й виховання. Одним із найголовніших ідейно-духовних і морально-естетичних, теоретичних і практичних чинників є той, що, починаючи з початку XVI століття, ідеал українця-козака, людини-лицаря був і залишається понині центральним, як в українській культурі (фольклорі, художній літературі, живопису та ін.), так і в народній педагогіці, національній системі навчання й виховання. Батьки та вчителі-патріоти завжди виховували дітей, підлітків і юнаків на історичному, культурному й мистецькому матеріалі, який розкриває героїчне життя та подвижницьку діяльність С. Наливайка, К. Косинського, П. Сагайдачного, Т. Федоровича (Трясила), Б. Хмельницького, Д. Нечая, І. Богуна, І. Виговського, І. Мазепи, П. Орлика, І. Сірка та багатьох інших провідників українського козацтва. В епоху

українського Відродження (XVI–XVIII ст.) козацька педагогіка як складова народної виховної мудрості, сягнула вершини свого розвитку.

Козацька педагогіка виникла як частина народної педагогіки в її вершинному вияві. Вона формувала в підростаючих поколіннях українців синівську вірність рідній землі, Батьківщині, народу, виховувала в них незламну силу духу, стійку волю й високу козацьку мораль, лицарські якості.

Головна мета козацької педагогіки – виховання в сім'ї, школі та громадському житті козака-лицаря, мужнього суб'єкта громадянського суспільства, захисника рідної землі з яскраво вираженою українською національною свідомістю та самосвідомістю, дійовим патріотизмом, високим рівнем духовності.

Основні завдання виховання сучасної молоді на засадах козацької педагогіки – формування в сім'ї, школі та громадському оточенні козака-лицаря, мужнього суб'єкта громадянського суспільства, захисника рідної землі з яскраво вираженою українською національною свідомістю та самосвідомістю, дійовим патріотизмом, високим рівнем духовності.

Основні завдання системи виховання сучасної молоді на козацьких засадах такі:

- готувати фізично загартованих воїнів-захисників рідного народу від чужоземного поневолення, ворожої агресії;
- виховувати в підростаючих поколіннях український козацький характер, світогляд, ідеали та інші національні й загальнолюдські духовні цінності;
- формувати високі лицарські якості, глибокий український патріотизм, інші моральні чесноти, гуманізм, почуття милосердя;
- виробляти непримиренність і ненависть до всього лихого, потворного, ворожого гуманній сутності людини, уміння боротися з такими явищами й перемагати їх;
- виховувати здатність до альтруїзму, надання пріоритетності громадським обов'язкам, інтересам української нації, Батьківщини.

Як складова української педагогіки козацька педагогіка реалізує визначені сучасною педагогічною наукою принципи, зокрема у сфері виховання.

Так, фундаментальними для сучасної педагогіки є принципи природовідповідності та культуровідповідності виховання підростаючого покоління. Реалізуючи принцип природовідповідності виховання, козацька педагогіка вимагає враховувати природу, національний генотип дитини (чого сучасна педагогічна наука часто не робить чи лише декларує), особливості її природних (анатомічних, антропологічних, фізіологічних та ін.) задатків, нахилів. Дотримуючись принципу культуровідповідності виховання, учителі та вихователі, які працюють за методами козацької педагогіки, продовжують тисячолітні традиції нашого народу, виховуючи

дітей на засадах української культури, міфології, фольклору, народних і класичних мистецтв, художньої літератури тощо.

Аналіз віковичних здобутків козацької педагогіки переконливо свідчить, що її специфічними принципами є надання пріоритетності українським загальнонаціональним інтересам перед особистими, виховання дітей на найвищих досягненнях українського народу, його вершинних здобутках духовності, на подвижницькій діяльності та героїзмі козацтва. Козацька педагогіка реалізує принципи формування в підростаючого покоління державотворчого й націєтворчого спрямування, виховання в них високих лицарських чеснот, здатності спростовувати лженаукові ідеї, теорії, підходи, які послаблюють єдність нашого суспільства, взаємопідтримку та взаємодопомогу громадян, представників національних меншин України. Козацька педагогіка обґрунтовує принцип виховання самостійності суб'єкта громадянського суспільства, який керується у своїй діяльності національними цінностями та святинями, дбає про формування різноманітних і міцних об'єднань, колективів дітей та молоді на культурно-історичних засадах способу життя українського народу (братств, побратимств, товариств, громад та ін.). Принципи козацької педагогіки художніми й науковими засобами утверджують у серцях і душах кожної дитини українську національну ідею.

Аналіз історико-педагогічного досвіду українського козацтва свідчить про те, що основними ідеями, цінностями козацької педагогіки, що становлять серцевину духовності особистості, є:

- любов до Бога і синівська відданість Україні, рідному народу, готовність і вміння боротися за його волю та свободу, національні інтереси;
- систематичне вдосконалення тіла й душі, саморозвиток і самореалізація всіх фізичних, душевних і духовних сил, можливостей;
- плекання глибокої поваги до етнічних предків, вдячності їм за жертвовну боротьбу з ворогами України;
- оволодіння здатністю бути володарем становища, господарем на рідній землі, «і воїном у полі, і хазяїном удома»;
- формування в собі та в інших почуттів честі, шляхетності, інших лицарських чеснот, державотворчих якостей;
- плекання в кожній особистості національної гідності й гордості, національної свідомості та самосвідомості, готовності шанувати представників інших народів;
- утвердження в житті вітчизняного самоврядування, демократичних засад, українського козацького способу життя;
- здатність постійно виконувати обов'язки перед Україною, гармонійне поєднання особистих і загальнонаціональних потреб та інтересів, готовність до жертвовності в ім'я перемоги українських ідеалів;

- вірність волелюбним заповідям борців за свободу України, плекання високих лицарських якостей людини-українця шевченківського типу;
- готовність боротися з антиукраїнськими, антидержавними явищами в житті, реалізовувати українську національну ідеологію, козацьку філософію, лицарську мораль.

Виникнення й розвиток козацької педагогіки були підготовлені всією еволюцією життя українського народу. Вона ввбрала в себе ідейно-моральні, емоційно-естетичні, психолого-педагогічні надбання наших пращурів від часів Трипільської культури, Київської Русі.

Так, в епоху Київської Русі й пізніше серед виховних систем (релігійних, військових і цивільних) виділялася система навчально-виховних традицій, покликаних виховувати богатирів, витязів – воїнів особливого лицарського гарту, які мали незвичайну фізичну силу та духовну наснагу. Козацтво продовжувало й утверджувало демократичні та гуманістичні звичаї своїх предків-праукраїнців з метою лицарського загартування підростаючого покоління.

Слід зазначити, що козацька педагогіка як система народних і наукових ідей, положень, звичаїв, практичних дій, виховних цінностей набула чітко окреслених ознак у XVI столітті, коли українське козацтво утвердило себе як найпотужніша національна суспільно-політична сила. Середина XVI ст. була багато в чому переломною у вітчизняній історії, культурі й освіті. У 1551–1552 роках Дмитро Вишневецький заснував Запорізьку Січ. Її історична роль у національно-визвольній війні постійно зростала. Почала працювати й січова школа, що стала прикладом національно-патріотичного виховання молоді для всієї країни. У цей час створювалися національно-релігійні патріотичні організації – братства, які відкривали друкарні, братські школи, готували навчальну літературу та ін. На кінець XVI ст. козацько-лицарські традиції виховання молоді вже становили певну систему – козацьку педагогіку. Вона постійно готувала молодь до оборони рідної землі від чужоземних загарбників, для збереження свого народу від фізичного винищення та побудови власних органів самоврядування, національної держави. Традиції козацької педагогіки поглиблювалися, зміцнювалися й реалізовувалися не лише в родинному, а й у громадському вихованні. Територія застосування козацької педагогіки постійно розширювалася. Коли виникало нове поселення, насамперед, будувалися церква, собор як центр духовності, школа для дітей і шпиталь для хворих і немічних.

На той час в Україні під могутнім захистом козацьких збройних сил діяли різні типи навчально-виховних закладів. Поряд з академіями, колегіумами, братськими, дяківськими, церковними, монастирськими школами, народними школами мистецтв і ремесел (кобзарства, гончарства, бортництва та ін.) працювали козацькі січові, сотенні й полкові школи та школи джур.

У цих навчально-виховних закладах панував волелюбний демократичний дух козацтва. Чільне місце відводилось ідеям і засобам народної педагогіки, українознавства. Усі вихованці разом із батьками, педагогами брали активну участь у впровадженні в життя народних традицій, звичаїв і обрядів.

Висновки. Козацька педагогіка, її культурно-національний зміст, ідейно-моральні цінності повною мірою віддзеркалювали національну психологію, характер, світогляд та інші компоненти свідомості нашого народу. В українську систему освіти й виховання були покладені провідні ідеї національно-визвольного козацького руху, такі основи суспільного життя, які потребували розвитку економіки, культури, освіти та виховання. Слід зазначити важливу особистість козацької педагогіки – здатність розвивати відчуття, сприймання, уяву, інтуїцію, підсвідомість – усе, що стосується ідеальної сфери особистості.

Виховання сучасної молоді на козацьких засадах сприятиме найвищому розвитку патріотизму, самореалізації молоді та прагненню до захисту своєї сім'ї та Батьківщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Запорізька Січ як український феномен / В. Андрущенко, В. Федоров. – К. : Заповіт, 1995.
2. Антонович В. Б. Про козацькі часи на Україні / В. Б. Антонович. – К. : Дніпро, 1991.
3. Балущок В. Ініціації запорозьких козаків / В. Балущок // Слово і час. – 1994. – № 6.
4. Руденко Ю. Д. Українська козацька педагогіка / Ю. Д. Руденко. – К. : МАУП 2007. – С. 3–345.

РЕЗЮМЕ

Ивашковский В. В. Специфика и сущность воспитания современной молодежи на казачьих основаниях.

Несколько последних столетий враги Украины оказывали разнообразные преграды на пути идентификации украинцев как нации, их национального самосознания. Украинское казачество всегда утверждало натуральное право своего народа сохранять и развивать национальную идентичность, историческую самозначимость.

Молодежи надлежит глубоко осознать, что именно нация была, есть и будет основным субъектом всемирно-исторического процесса. Национальная идея должна стать ведущей, объединяющей в культурно-историческом существовании нашего народа, но для этого необходимо исследовать и освещать ее философские, педагогические и другие аспекты.

Ключевые слова: украинская национальная идея, казачья педагогіка, воспитание казака, гражданин, защитник, саморазвитие, самореализация.

SUMMARY

Ivashkovsky V. Specifics and essence of contemporary youth upbringing on Cossack basis.

The article reveals spiritual values, historical-pedagogical, scientific-theoretical, methodological foundations of Cossack-knight education and proves the specifics and nature of contemporary youth upbringing on the Cossack principles.

As the result of the analysis of historical and pedagogical experience of Ukrainian Cossacks the major ideas, values of Cossack pedagogy, which constitute the core of personality's spirituality are suggested, namely: love for God, devotion to Ukraine, native people, willingness and ability to fight for its freedom and national interests; systematic improvement of body and soul, self-development and self-realization of all physical, mental and spiritual forces; upbringing of deep respect for the ethnic ancestors, gratitude to them for sacrificial struggle with the enemies of Ukraine; mastering the ability to be the holder of position, owner of native land formation of the self and the other senses of honor, nobility, and other knightly virtues, state-creating qualities; bringing up in each individual national dignity and pride, national consciousness and self-awareness; willingness to respect the representatives of other nations; introduction of the national government, the democratic foundations of Ukrainian Cossack way of life; ability to perform the duties for Ukraine, harmonious combination of personal and national needs and interests, readiness to sacrifice in the name of the victory of Ukrainian ideals; faithfulness to freedom-loving commandments of fighters for freedom of Ukraine, high knightly qualities of Ukrainian person of Shevchenko type; willingness to fight anti-Ukrainian, anti-state phenomena in life, to implement the Ukrainian national ideology, Cossack philosophy, knight morality.

It is concluded that Cossack pedagogy, its cultural and national sense, ideological and moral values are fully reflected in national psychology, character, philosophy, and other components of the consciousness of our people. In Ukrainian system of education and upbringing were put leading ideas of national liberation of the Cossack movement, foundations of social life, which required the development of economy, culture, education and upbringing. It should be noted an important trait of the Cossack pedagogy – the ability to develop sensation, perception, imagination, intuition, subconscious – all that belongs to a perfect sphere of personality.

The education of today's youth on the Cossack principles will promote the highest development of patriotism, self-realization of youth and the desire to protect their family and homeland.

Key words: *Ukrainian national idea, Cossack pedagogy, Cossack education, citizen, defender, self-development, self-realization.*

УДК 378.015.31:159.955]:303.442.3

Л. О. Ковальчук

Львівський національний університет
імені Івана Франка

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА У ПРОЦЕСІ ЕВРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ ПЕДАГОГА)

У статті на основі аналізу наукових літературних джерел з'ясовано сутність ключових понять, що становлять теоретико-понятійний апарат дослідження, обґрунтовано доцільність використання культурологічного та інших методологічних підходів. У контексті формування культури професійного мислення майбутніх педагогів виявлено чинники, які впливають на самореалізацію особистості студента. На прикладі вивчення педагогічних дисциплін розкрито організацію евристичної діяльності студентів в умовах евристичного навчання. Визначено рівні самореалізації студентів природничих факультетів.